

*А. С. Криклій,
д. е. н., Київський національний університет імені Тараса Шевченка
М. О. Боровікова,
аспірант, кафедра фінансів, грошового обігу та кредиту
економічного факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ: ІСТОРИЧНІ НАСЛІДКИ ТА ДОСВІД ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті проведено стислий аналіз найвагоміших фінансових криз світу, розглянуті основні причини їх виникнення та наслідки, а також наведений набутий з роками досвід управління та подолання криз в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються.

Поняття "фінансова криза" має широке застосування до різних випадків, коли деякі фінансові установи або заощадження раптово втрачають велику частину своєї вартості. В XIX-му та на початку XX-го століть багато фінансових криз пов'язували з банківськими кризами та багатомісячними рецесіями збігалося з цими кризами.

Як свідчить економічна історія, фінансові кризи завжди є ініціаторами економічних криз надвиробництва і перевиробництва. В далекому минулому фінансові кризи спричинялися тривалими війнами. Методика їх подолання при цьому була дуже примітивною: витрати покривалися надмірною емісією паперових грошей. В більш сучасному світі, на нижчій стадії капіталізму, фінансові кризи, породжувані кризами надвиробництва, мали також нетривалий та неглибокий характер. З розвитком капіталістичних відносин та процесами глобалізації фінансові кризи стали глибшими, гострішими та тривалішими. Вони стали невід'ємною частиною загальних економічних криз.

Першим проявом недосконалої сучасної фінансової системи загальносвітова криза, що тривала від жовтня 1929 року до середини 30-их років, яка в народі отримала назву "велика депресія". У різних країнах Велика депресія мала різні хро-

нологічні межі. Найбільш помітною вона була у країнах Західної Європи і США.

Як показують аналітичні та статистичні дані, криза у США спричинила найтяжчі наслідки, а саме:

- 1) було закрито більше як 5 тисяч банків;
- 2) акції знецінились на 40 мільярдів доларів;
- 3) внаслідок підвищення рівня інфляції значно зросли ціни;
- 4) промислове виробництво скоротилося на 50 %;
- 5) у п'ять разів зменшилося виробництво автомобілів;
- 6) 12 мільйонів безробітних (у піковий момент кризи — 15 мільйонів);
- 7) 5 мільйонів американських фермерів були позбавлені господарства і землі за несплату боргів;

Також, на думку деяких експертів, природний приріст населення у США на час кризи суттєво зменшився [1, с. 18].

При цьому тільки у 1933 р. з приходом до влади Рузвельта задля подолання кризи почав здійснюватися так званий "Новий курс" — різноманітні заходи, направлені на врегулювання економічного становища країни. Серед вжитих заходів були:

- створення Національної адміністрації відновлення промисловості (НІРА), якою були запроваджені

"Кодекси чесної конкуренції. Основна умова "Кодексів чесної конкуренції" полягала в забороні продажу товарів нижче встановлених "Кодексами" цін. Закон передбачав встановлення мінімуму заробітної платні, максимум тривалості робочого дня, укладення колективних договорів, право на створення профспілок, надання допомоги багатомільйонній армії безробітних;

— створення Адміністрації по регулюванню сільського господарства (ААА), який регулював ціни на сільськогосподарські продукти, встановлював об'єм виробництва.

Між тим деякі вчені-економісти вказують на те, що через запровадження політики "Нового курсу", відновлення економіки після Великої депресії виявилось повільнішим та болючішим, ніж очікувалось. Наголошувалось, що інші країни вийшли з кризи без яких-небудь спеціальних заходів, подібних до "Нового Курсу", а результат вжитих заходів був нівельований початком закінчення світової економічної кризи.

За сучасними дослідженнями, деякі антикризові заходи Рузвельта допомогли усунути причини, деякі допомогли найбільш постраждалим верствам населення, деякі, навпаки, погіршили ситуацію. Серед найпомітніших наслідків "Нового Курсу" були наступні:

- 1) почав працювати соціальний захист;
  - 2) більшість безробітних отримала працевлаштування;
  - 3) відбулась значна девальвація долара;
  - 4) кількість банків зменшилась.
- Треба також відмітити головний здобуток тих часів для розвитку банківської системи, а саме:
- створення та розвитку сучасних центральних банків та систем контролю, нагляду та регулювання діяльності центральних банків;
  - відділення комерційних банків від інвестиційних та введення в дію федеральної системи страхування депозитів [6, с. 170].

Наступна значна фінансова криза також відбулась в США вже у 80-ті роки. Це була здебільшого криза банківських та ощадних установ, що викликана наступними факторами:

— портфель позико-ощадних асоціацій наприкінці 70-х років був занадто небезпечним у співвідношенні пасивів та активів. Вилучення коштів з ощадних рахунків відбувалися майже вільно;

— в структурі активів переважали довгострокові іпотечні позики на житлове будівництво з фіксованою ставкою відсотка. Наприкінці 70-х рр., коли внаслідок інфляції відсотки почали зростати, асоціації опинилися з низькопроцентними пози-

ками, що відповідно не дозволяло їм підвищувати відсоток за депозитами.

Задля виживання асоціації почали заробляти на високоризикованих послугах, надаючи позики під заставу нежитлової нерухомості та здійснюючи споживче кредитування. Внаслідок нездорового стану економіки в цілому неплатежі за позиками почали різко зростати, відповідно фінансовий стан кредитних установ погіршився ще більше.

Загалом в цей період збанкрутіло біля 1500 позико-ощадних установ, а сукупні втрати фінансових установ склали біля 200 млрд дол. США, а частка у сукупних вкладеннях складала 4,4 % замість 26,5 % порівняно з 1984 роком.

При цьому найбільше від кризи постраждали великі банківські та ощадні установи. Як свідчать аналітичні джерела, в якості головного антикризового заходу Федеральна корпорація страхування депозитів направила американським банкам та ощадним установам величезні кошти та врятувала цим всю фінансову систему країни. При цьому головним збодотком кризи 80-х років стало поєднання систем страхування депозитів комерційних банків та ощадних установ, яке сталось у 1989 р. [6, с. 171].

Наступна фінансова криза, яка відбулась в Мексиці у 1995 р. виявилась не просто тимчасовим розбалансуванням економічного середовища, а катастрофою, яка поставила під загрозу дефолту не тільки свою країну. Наслідки кризи у Мексиці мали б руйнівний вплив на економіку всього Американського континенту, якщо б не були вжиті термінові заходи щодо стабілізації стану економіки країни [1, с. 19].

Для подолання кризи, урядом США було прийнято рішення про надання 20 млрд дол. США з Фонду валютної стабілізації, а також 25 млрд дол. США — із спеціального пулу для підтримки американських інвесторів. Але навіть ці гроші не змогли врятувати капітали багатьох власників облігацій і нерухомості, які втратили значно більше суми.

Але, як показав час, фінансова криза в Мексиці стала "розминкою" перед найбільшою та найширшою кризою новітньої фінансової системи, яка почалась у 1997 році.

Нова хвиля фінансових криз розпочалась у 1997 році та охопила весь Азійсько-Тихоокеанський регіон. Події та наслідки цієї кризи довели, що розвиток глобалізації та інтернаціоналізації світового простору веде не тільки до позитивних зрушень економік різних країн, але й до зростаючої взаємозалежності національних економік, а також до виникнення величезних системних ризиків

та негараздів, подібних до інфекції, яка, оселившись на одній території, швидко розповсюджується на прилеглі.

У 1997 світова криза почалась спершу в країнах Південно-Східної Азії, зокрема в Південній Кореї, Сингапурі, Малайзії, Гонконзі, Індонезії, а відтак і в Японії. Під час розгортання фінансової кризи в Японії у світі переважала думка, що вона матиме найвагомші негативні наслідки тільки у країнах Південно-Східної Азії і дуже незначною мірою відобразиться на США, Латинській Америці, Західній Європі та країнах з перехідною економікою.

На допомогу постраждалим країнам прийшли МВФ і Світовий банк, які для пом'якшення та локалізації кризи надали Південній Кореї кредит у 11 млрд дол. США, Індонезії — 40 млрд дол. США, а також Таїланду — понад 16 млрд дол. США. Наступним кроком на шляху подолання кризи стали внутрішні заходи деяких країн. Так, з метою послаблення ажіотажного попиту на ВКВ Південна Корея витратила понад 60 млрд дол. своїх золотовалютних резервів, Таїланд — понад 20 млрд, Японія — майже 80 млрд дол. Девальвації не зазнали лише ті національні валюти, резерви яких перевищували 100 млрд дол. (Японії, Гонконгу, Тайваню), а індонезійська валюта знецінилась в 5 разів, тайландська — у 2, південнокорейська — на 30%, японська — на 3% [1, с. 19].

Аналізуючи розвиток вищезазначеної фінансової кризи, директор федеральної резервної системи США А. Грінспен наголошував, що "ми ще недостатньо обізнані з комплексною динамікою нашої високотехнологічної фінансової системи з огляду на її безперервний розвиток". Його прогнози збулися вже влітку восени 1998 р., коли стало ясно, що азійська криза вийшла за свої кордони. Фінансова криза дійшла до Росії в серпні — вересні 1998 р., а незабаром й Латинської Америки. Задля подолання негативних наслідків кризи та з метою ослаблення невтішних тенденцій в економіці Бразилія підвищила норму відсотка до 50%. Колумбія також прийняла відповідні заходи та здійснила девальвацію своєї валюти. Таким чином, фінансова криза поширилась на всю глобалізовану фінансову систему. Дедалі частіше висловлюються побоювання, що можуть повторитися події 20—30-х років ХХ ст., коли фінансово-грошова криза стала катализатором, а то й причиною катастрофічного ходу історії [4, с. 22].

Причинами фінансової кризи, яка швидко розповсюдилась по різних країнам світу, крім глобальної дестабілізації, були:

- 1) недостатній, а інколи відсутній, контроль за банківською системою;
- 2) залучення зовнішніх запозичень для фінансування високоризикованих інвестиційних проектів;
- 3) незадовільна оцінка фінансових ризиків;
- 4) непрозора фінансова діяльність;
- 5) недосконалі та невідповідні реаліям урядові нормативно-законодавчі акти [6, с. 175].

У контексті фінансової кризи, розпочатої у 1997 році, зупинимось детальніше на ситуації того часу в сусідній нам країні, а саме в Росії.

Ще у травні 1998 р. Центральний банк Росії зазначив, що глибинними причинами вразливості фінансового ринку Росії є відсутність економічного зростання, хронічне недозбирання податків та великий бюджетний дефіцит. Причинами фінансової кризи 1998 р. в Росії були також досить "самовпевнена" і невиважена грошово-кредитна політика ЦБ РФ та неефективний нагляд і контроль з його боку за діяльністю банківської системи. Невпинні і непродумані нарощування державних боргів мало наслідком неможливість їх обслуговування та викликало необхідність їх реструктуризації. Вплинув також і політичний фактор. Отже, виникнення фінансової кризи в Росії спричинене дією багатьох чинників, основними з яких є наступні:

По-перше, обсяг ВВП Росії в 1997 р. був меншим, порівняно з 1990 р., на 40,7%. Не виправдав прогноз щодо зростання ВВП в 1998 р. Тобто у 1998 р. в Росії мала місце економічна криза. Зниження обсягів ВВП означало скорочення бази оподаткування та зменшення надходжень до бюджету. Негативний вплив на російську економіку справили високі податки та низький рівень монетаризації економіки. Незаконне щорічне вивезення капіталу досягло значних розмірів і оцінювалось в 20—25 млрд дол. США.

По-друге, державний бюджет Російської Федерації мав значний дефіцит, який у 1997 р. становив 6,8% ВВП, а на 1998 р. передбачався на рівні 5,8%. Покриття бюджетного дефіциту шляхом непродуманих запозичень призвело до появи значного внутрішнього боргу, створення фінансової піраміди ДКО та практичної неможливості для держави виконання своїх боргових зобов'язань по цих облігаціях. Росія мала значну заборгованість по соціальних виплатах — зарплаті, пенсіях, стипендіях. Великими були і зовнішні борги, які на той час оцінювались приблизно в 130 млрд дол. США. З них тільки заборгованість перед МВФ і Світовим банком становила

19,2 млрд дол. США.

По-третє, причини виникнення фінансової кризи знаходяться і в банківській системі Росії. Загально-відомо, що створення банківської системи насамперед має на меті мобілізацію коштів для їх розміщення у реальній економіці. З огляду на ризикованість кредитних операцій та з метою досягнення найбільших прибутків, російські банки використовували грошові ресурси головним чином для здійснення інших операцій (в тому числі з цінними паперами), які, зрештою, виявились не менш ризикованими. В результаті кризи у банків виникли проблеми з ліквідністю. Неefективний та недостатній нагляд і контроль за діяльністю банків з боку Центрального банку разом з невжиттям своєчасних заходів поглибив кризу ліквідності банківської системи. Досить невиважено була грошово-кредитна та валютно-курсова політика ЦБ. Потенційну загрозу фінансовій стабільності становили і певні його дії напередодні кризи 17 серпня 1998 р. Причому особливо слід зазначити намагання ЦБ підтримувати завищений курс рубля до долара США. Саме ЦБ 20 липня 1998 р. перед виділенням першого траншу позики МВФ списав з рахунків Мінфіну, посилаючись на затримку з поверненням заборгованості за погашення Центробанком чергової серії ДКО, близько 8,7 млрд руб., залишивши на тиждень уряд С. Кириєнка без коштів.

По-четверте, зниження на світових ринках цін на енергоносії призвело до дефіциту платіжного балансу та до зменшення обсягів надходження вільноконвертованої валюти до Росії.

По-п'яте, станом на 1 серпня 1998 р. золотовалютні резерви Росії становили 18,409 млрд дол. США. В їх числі валютні резерви складали 13,805 млрд дол. США, тоді як на 1 вересня 1998 р. — вже 8,198 млрд дол. США. Значне скорочення валютних резервів змусило відмовитися від їх використання для підтримки курсу рубля. Останній в результаті такої відмови швидко девальював.

По-шосте, втрата довіри з боку іноземних інвесторів, в яких виникли сумніви щодо спроможності Росії розрахуватися по отриманих позиках, призвела до того, що приплив інвестицій на фінансовий ринок змінився на їх відплив. Практично необмежене, непродумане та некероване залучення на фінансові ринки інвестицій із-за кордону призвело до несподіваних різких загострень ситуації на валютному ринку у зв'язку з виведенням іноземними інвесторами своїх капіталів із Росії.

По-сьоме, хибність концепції

економічних перетворень, стихійність цих процесів, неадекватність фінансової та грошово-кредитної політики потребам соціально-економічного розвитку та її непродуманість, недалекоглядність і спрямованість переважно на задоволення державних потреб [2, с. 29].

При цьому найважливіші для Російської Федерації негативні наслідки фінансової кризи виражалися в тому, що:

— у 1998 р. не вдалось стабілізувати економіку та досягти очікуваного зростання ВВП;

— була втрачена довіра зовнішніх і внутрішніх інвесторів до урядових структур і ЦБ;

— втрата безінфляційних джерел фінансування дефіциту бюджету поставила питання про повернення до прямого кредитування уряду з боку ЦБ, що повинно було призвести до підвищення споживчих цін;

— криза російського банківського сектору ще більше загострила платіжну кризу;

— значне падіння котирувань акцій російських підприємств значно зменшило можливість останніх по залученню інвестицій.

На думку сучасних вчених-економістів, в даній ситуації Російська Федерація мала вибір між трьома радикальними шляхами подолання кризи, а саме:

— додаткова емісія на виплату ДКО та одночасний запуск механізму інфляції;

— оголошення дефолту за зовнішнім боргом;

— оголошення дефолту за внутрішнім боргом.

Отже, урядом Росії було обрано третій варіант. Серед основних причин такого рішення були наступні: досвід гіперінфляції 90-х років добре запам'ятовується, отже початок нової інфляційної спіралі вважалось недопустимим. До того ж, виплати за зовнішнім боргом також вважались неприйнятними для Росії [2, с. 31].

Виникає закономірне питання, чому світова криза, яка "поневічила" економіки багатьох розвинутих країн та країн з перехідною економікою, а особливо найближчу за характером та особливостями розвитку Росію, не вразила настільки ж сильно й Україну?

Ситуація в Україні була дуже схожа до російської, що вказувало на наявність внутрішніх чинників виникнення фінансової кризи. Продовжували скорочуватись обсяги ВВП. Так, у 1997 р. ВВП в Україні був меншим, порівняно з 1990 р., на 58,4%. Українська економіка мала низький рівень монетаризації, рівень її "тінізації" сягав майже 50%. Значна частина внутрішніх розрахунків здійснювалася в Україні по бартеру

та з використанням заліків і векселів. Значних обсягів тут досягли кредиторська та дебіторська заборгованості суб'єктів господарювання, борги по заробітній платі та інших соціальних виплатах. Україна, як і Росія, мала значний дефіцит державного бюджету, незадовільний рівень виконання його доходної частини, недосконале податкове законодавство, значні обсяги зовнішньої і внутрішньої заборгованостей та піраміду ОВДП, подібну до піраміди ДКО.

Через втрату довіри до українських позичкових цінних паперів іноземні інвестори стали йти з України так само, як з Росії. Виведення цих коштів також створило значне напруження на валютному ринку. Негативним чинником для України, як і для Росії, був і є тягар обслуговування зовнішніх боргів.

Проте фінансове становище в Україні було відмінним від російського. Як не дивно, але в цій ситуації позитивним фактором виявились саме порівняно невеликі обсяги іноземних інвестицій. Українські комерційні банки, на відміну від російських, не мали значної заборгованості перед іноземними кредиторами. Ще з самого початку і протягом всього 1998 р. в Україні почали проводитись заходи щодо поліпшення ситуації у бюджетній сфері. Тому фінансова криза тут не набула такої гостроти, як у Росії. Обсяги існуючої в Україні як внутрішньої, так і зовнішньої заборгованості в абсолютному виразі та відносно ВВП були значно меншими, ніж у РФ. З падінням світових цін на паливо по-в'язувались сподівання зробити критичний імпорт для України більш дешевим. До того ж, вона показала себе надійним партнером у розрахунках з іноземними інвесторами і від виконання своїх боргових зобов'язань не відмовлялась. Росія у 1998 р. так і не одержала другий транш позики МВФ в обсязі 4,3 млрд дол. США. Що стосується України, то 4 вересня 1998 р. МВФ прийняв рішення про виділення їй кредиту "механізм розширеного фінансування" у розмірі близько 2,2 млрд дол. США. З них у 1998 р. надійшло послідовно 257 та 78 млн дол. США. 15 вересня Світовий банк також вирішив надати Україні кредити обсягом 949,6 млн дол. США, з яких у 1998 р. надійшло 340 млн дол. США. У тому ж 1998 р. намір виділити 150 млн ЕКЮ на підтримку платіжного балансу України виявив і Європейський Союз [2, с. 31].

Враховуючи вищевикладене, можна виділити основні уроки набутого досвіду подолання сучасних фінансових криз.

По-перше, процес розгортання

фінансової кризи стосується насамперед комплексу "позикодавець-позичальник". На думку більшості аналітиків, за умов розгортання фінансової кризи як позикодавці, так і боржники змушені звертатися за підтримкою до Міжнародного валютного фонду (МВФ). Але перш ніж звертатися за нею, багато вчених-економістів вважають, що в умовах розгортання кризи необхідно здійснити інституційні реформи з перебудови економіки і рекапіталізації банківської системи. Саме це має бути пріоритетним напрямом подолання фінансової кризи. Загалом політики багатьох країн вважають, що кредити, надані на здійснення програм МВФ, спроможні завдати більше шкоди, аніж принести користі.

Відомо, що сфера діяльності МВФ — в основному країни, що розвиваються, і країни з перехідними економіками. Окреме питання — перехідні економіки України, Росії, інших держав колишнього Радянського Союзу.

Досвід показав, що методики МВФ, а саме його вимоги, є недоречними не тільки в країнах Східної Азії. Вимоги підвищення процентної ставки і здійснення жорсткої монетарної політики, фіскальна строгість, лібералізація цін, руху капіталів, відкритість економіки за пасивності держави, закриття неприбуткових підприємств, банків, фінансових установ за умов фінансової кризи нині ніде не можуть бути впровадженими без значних застережень.

Замість цих стандартних порад нині висувуються рекомендації, які, однак, ні самі собою, ні разом узяті не можуть гарантувати країні імунітету від фінансової кризи [4, с. 21].

По-друге, чимало економічних аналітиків вважає, що дедалі повніша інформація про фінансову систему, її прозорість є переконливою гарантією проти кризових явищ. Тим часом відомо, що Швеція, Фінляндія, Норвегія є "найпрозорішими" країнами щодо діяльності банків, фінансових інституцій. Проте за останнє десятиріччя у цих країнах сталися найглибші кризи їх фінансових систем. І навпаки, відомо, що система інформації, контролю у німецькій фінансовій системі дає вкрай обмежену інформацію про її інститути та діяльність. За обсягом її не порівняти з інформацією про американські та британські фірми. Однак Німеччина — одна з країн, де в останні часи не було великих банківських та фінансових криз.

По-третє, хоча чимало економістів-лібералів роблять ставку на

вільний ринок, все ж таки вірним є переконання, що сучасним країнам необхідне державне і міжнародне регулювання. Певна річ, тут дуже важливо знайти міру регулювання обсягів виробництва, процентної ставки, валютного курсу, торговельного і платіжного балансів (макроекономіки) і поведінки підприємств у середовищі поточної фінансової системи (мікроекономіки). Неприпустими спрощені рішення. Візьмемо, наприклад, зв'язок валютного курсу й експорту. За нормальних умов девальвація сприяє збільшенню експорту. За умов кризи, коли ланцюг банкрутств фірм, фінансових установ стає звичним явищем, нема підстав вважати, що зміни валютного курсу достатні для стимулювання експорту. За таких умов необхідні реструктуризація фінансового сектора, відновлення його кредитоспроможності.

Зокрема, багато експертів вважає, що головною загрозою для фінансових систем є короткострокові потоки "гарячих грошей", що відповідають ірраціональним очікуванням і легко спричиняють паніку. Саме вони мають бути в центрі заходів із регулювання руху капіталів, щоб не зашкодити рухові й обсягам прямих іноземних інвестицій, без яких не може обійтися більшість молодих ринкових економік світу.

Щодо глобальної фінансової кризи 2008 року, то багатьом авторитетним науковцям та економістам вже очевидно, що це — найгірша криза за часів великої депресії, яка наразі перебуває в своїй активній фазі. Вона була викликана іпотечною кризою в США, що розпочалася з середини 2006 року. Надалі кризові явища динамічно проявились у вересні 2008 року під час банкрутства, злиття або консервації низки великих американських фінансових установ. Розпочавшись з банкрутства великих фінансових установ в США, криза однієї з найбільш розвинувих країн швидко розрослась у глобальну світову кризу, що призвело до банкрутства багатьох найбільших європейських банків та падіння різних біржових індексів, а також значного падіння вартості акцій.

Вже зараз можна спостерігати перші наслідки фінансової кризи 2008 року. По-перше, криза призвела до проблем ліквідності та дерегулювання фінансових установ в США та Європі, що надалі посилює кризу ліквідності. По-друге, вже помітне існування валютної кризи, викликаной бажанням інвесторів перевести свої капітали в сильніші валюти, такі як єна, долар та швейцарський франк. Як наслідок, багато національних економік зараз вимушені

шукати допомогу в Міжнародного валютного фонду.

Виникнення фінансової та економічної кризи в Україні стало очевидним восени 2008 року після погіршення ряду економічних показників та повідомлень про фінансові проблеми низки провідних комерційних банків країни. Основними доказами фінансової кризи в Україні є:

— спад промислового виробництва протягом останнього кварталу попереднього року (-18,8% — у жовтні, -28,6% — у листопаді, -26,6% — у грудні до відповідного місяця 2007 року);

— висока інфляція у 2008 році (приріст споживчих цін сягнув 22,3%);

— одні з найвищих серед європейських країн темпи знецінення національної валюти [5, с. 6].

В таких умовах, на наш погляд, перш за все необхідно звернутися до існуючого досвіду подолання криз та якнайшвидше почати впроваджувати відпрацьовані методи боротьби з фінансовою катастрофою. Адже сучасні методики подолання фінансової кризи вже давно відомі, вони опрацьовані та "відшліфовані" досвідом наших попередників. Skorистатися ними якомога швидше є першочерговим обов'язком урядів різних країн світу, зокрема й України. Щоб не допустити повторення подій, що вже стали історією, світова фінансова система повинна діяльно реформуватися та своєчасно реагувати на всі зовнішні чинники. Тільки спільні зусилля та допомога з боку Уряду, Національного банку та фінансових інституцій, зокрема банків, в змозі подолати виклики світової фінансової кризи.

Література:

1. Леттер Тони. Причини банківських кризисов и управление ими. — Лондон: Банк Англіи, 1997. — 47 с.
2. Мовсесян А.Г. Современные тенденции развития мировой финансовой системы // Банковское дело в Москве. — 2004. — №10. — С. 45.
3. Світова криза: голова Світового банку попередив, що найгірше попереду. — <http://www.unian.net/ukr/news/news-232894>.
4. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. — М.: Инфра-М, 1999. — С. 42.
5. Порошенко П.В. Відновлення довіри до банків — першочергове завдання антикризової політики. — Дзеркало тижня. — 2009. — № 3 (731). — С. 36.
6. Шамова І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. — 216 с.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2009 р.